

UN MÓN PLE D'ESPERITS

És agosarat tractar de fer una classificació o una jerarquia de la multitud d'esperits de l'univers de les religions tradicionals africanes.

Uns són molt propers, uns altres són molt llunyans. Uns estan personificats, d'altres són atribuïts.

N'hi ha que viuen en llocs realment insospitats com: els arbres, els rius, les muntanyes, els animals (en destacarem a classe alguns exemples: cocodrils, serps, grans simis...)

Sense voler menystenir la riquesa que aquests esperits contenen, els estudiarem en dues categories principals:

- Les divinitats associades a Déu.
- Els esperits comuns.

Si parlar de Déu no era gens fàcil, tota referència al món dels esperits encara ho és més. Per una banda aquests esperits són tan reals com ho són els fenòmens naturals, però per l'altre no poden ser vistos materialment –tal i com passa amb Déu-. Per això en moltes societats es fa servir tot un seguit de paraules que fan referència al vent, també invisible, però que deixa senyals del seu pas.

Aquesta mateixa ambigüïtat dificulta enormement la comprensió. Molts autors a l'hora de parlar d'aquests esperits no tenen cap problema en referir-se a tots ells com a “deus” sense tenir massa cura.

LES DIVINITATS ASSOCIADES A DÉU

Les divinitats associades a Déu o bé són la personificació de les seves activitats, o bé són creades per Ell per a què li serveixin d'intermediaris.

Els esperits són éssers que es manifesten amb el seu poder extraordinari en el llamp, les malalties, la mort, el vent, el mar, etc.

L'esperit no és el llamp, la verola o l'arc de Sant Martí, però està en ells, es fa present mitjançant ells i ells no són res més que simples expressions, demostracions del seu poder o receptacles de la seva existència.

Hi ha esperits que viuen en arbres, muntanyes, rius, o altres poderoses forces de la natura.

Alguns pobles creuen que certs amulets que posseeixen poders màgics tenen esperits que “resideixen” en ells.

Algun estudiós d'aquesta matèria fa referència a una categoria d'esperits entre els *ioruba* amb un imprecís i curiós origen. Són els anomenats *abiku*, que vol dir “esperits nascuts per morir”. Recorda l'explicació feta a classe sobre aquest cas d'esperits.

Entre els pobles de l'Àfrica occidental, Togo, Ghana, Benín, trobarem molt sovint la paraula i el culte *vodú*. La paraula *vodú* designa allò que resulta misteriós a tothom,

independentment del moment i del lloc. Es dirà, per exemple, que qui mor es converteix en *vodú*. Això no vol dir de cap manera que els altres l'adoraran, sinó que se'n ha anat a un món desconegut, sens dubte diví.

Els *ioruba* de Nigèria tenen 1.700 divinitats anomenades *orishas*, que formen una jerarquia paral·lela a l'estructura sociopolítica de la tribu. És la més gran col·lecció de déus/esperits d'un poble africà.

En la teogonia *fon* de Togo i Benín, *Mawu-Lisa* és l'ésser suprem, a qui “ningú avantatja”, la divinitat que està per damunt de tots els deus i esperits. D'aquests es poden afegir:

- Xebioso i Sakpata, el llamp i la verola, son les divinitats del cel, la terra i el mar.
- Dan Ayidohwedo, l'arc de Sant Martí, té la responsabilitat de mantenir les relacions entre el cel i la terra.
- Dan exerceix la funció de posar en contacte els éssers materials amb les ànimes i està encarregat de conduir-les a les seves residències terrenals.
- Aziza és la divinitat del bosc i la selva.
- Gu representa la manifestació de la força. És la terra abans de ser esbancada i posseeix els estris de treball i les armes de guerra.
- Loko es manifesta en el “iroko” –el verol- .
- Fa és el deu de tota endevinament, mitjancer entre els homes i Déu. Ell és, en definitiva, l'oracle de Mawu, la manifestació del seu pla. Ell és l'atenció i providència que Mawu té envers la seva creació. És l'expressió de la seva voluntat i la paraula que revela els secrets de la vida perquè l'home arribi a la seva plenitud.

Altres societats tenen només una o dues divinitats de certa rellevància. Aquest és el cas dels *bambuti* –grup pigmeu de l'Alt Congo-. Reconeixen a *Tore* com la divinitat de la mort. Però la divinitat més important és *Khonvoum*, el déu de la caça que carrega un arc fet amb dos serps que s'apareixen als homes com a l'Arc de Sant Martí. Cada dia, després de la posta de sol, *Khonvoum* recull fragments d'estels i els llança envers el sol per revitalitzar-lo per la propera jornada. *Khonvoum* va crear la humanitat amb fang. Els éssers negres els va fer amb fang negre, als blancs amb fang blanc i als *pigmeus* provenen del fang vermell. Ell també va crear als animals necessaris per els caçadors.

ELS ESPERITS COMUNS

Els esperits comuns o esperits menors habiten en el món intermedi entre les divinitats i l'home.

Aquests esperits comuns poden habitar, com ja hem dit, als arbres, a les roques, als animals, etc. Es poden aparèixer als homes, entra-hi, parlar a través d'ells o causar-los malalties. Serà una funció de l'endeví i del curandero descobrir quin esperit està molestant l'home i què demana a canvi de deixar-lo en pau.

L'origen dels esperits no és fàcil de determinar. John MBITI creu que els esperits són gairebé tots persones que van morir físicament i que ja han superat l'estadi d'avantpassats:

És el punt d'arribada més enllà del qual l'home no pot anar si no és que es converteix en heroi nacional deïficat, cosa que esdevé en molt pocs

ACTITUD DAVANT DELS ESPERITS

Per regla general els esperits són benèfics i protectors d'un clan, d'un poblat o d'una família. Però, en general la gent tem els esperits com a nocius o al menys impredecibles.

La majoria dels sacrificis que els ofereixen tenen gairebé sempre la funció de mantenir-los allunyats dels assumptes humans.

Un aspecte important a recordar és que, siguin a on siguin, els esperits mai estan lluny de l'home. John MBITI observa que l'africa tradicional se sentiria incòmode si els esperits marxessin. I ho explica de manera molt clara:

Això vol dir –*allunyar-se dels esperits*– alterar el balanç de l'existència, i si aquest balanç s'altera, aleshores l'home ofereix sacrificis, ofrenes i pregàries, tot tractant de restaurar-lo.

Tan si aquests esperits varen ser creats com esperits, o si són esperits anònims des d'un antic passat, la seva relació amb els vius és similar.

Els són anònims, esperits desconeguts, simples estrangers envers els humans.

Són imprevisibles i freqüentment perillosos.

Com que no es veuen, i així i tot poden colpejar en qualsevol lloc i moment, són temuts. Considerant que els morts-vivents són vistos al mateix temps amb por i afecte, els esperits són bàsicament temuts.

Gairebé sempre els esperits apareixen per atacar, molestar, destruir i fer mal als vius.

Com que són impredecibles, lo més savi és mantenir-se lluny dels seus llocs de culte. Qualsevol tragèdia relacionada amb la malaltia, demència o epilèpsia pot ser atribuïda a ells. Per aquesta raó, en moltes zones rurals, a cert tipus de malalts se'ls té allunyats i amagats. Això crea tot un món de sospites, dubtes, angoixes i suspicàcies.

Una pregunta comuna davant de la malaltia no és: per què?, sinó, qui ho ha fet? La recerca del "culpable" és a vegades la primera urgència, mentre el malalt pot quedar en un segon terme.

Mentre que es creu que alguns esperits són totalment malèfics, no es pensa en cap esperit que sigui sempre benèvol, encara que les ànimes ancestrals es creu que ho són en la mida i mesura que reben les atencions que necessiten.

Però aquests esperits no representen ni molt menys la solució a tots els problemes.

L'home s'ha d'espavilar si vol sobreviure i serveix de poc esperar miracles. Una faula dels *fulbé* d'Àfrica Occidental ho explica amb una subtilesa i un humor sorprenents:

L'esquirol volia un talismà que el convertís en l'animal més intel·ligent per poder assegurar-se una manera de viure que no la fatigués massa. Va decidir, doncs, consultar un famós morabit (ermità).

-Oh! - va exclamar el morabit quan la va veure venir arribar-. Has vingut a fer alguna de les teves jugades? Sé que el teu ventre és ple de malícia.

-La pau sigui amb tu!- digué l'esquirol.

-I amb tu.

-Necessito ajut. Promet-me que m'ajudaràs!

-T'ho prometo.

-Necessito un talismà que em converteixi en l'animal més intel·ligent i m'ajudi a viure sense passar-ho malament. Tu me'l pots donar!

El morabit va arrufar el nas i es va acaronar la barba, mentre pensava. Per mirar que l'esquirol desistís de la seva petició, li va dir que podia preparar-li el talismà, però que necessitava tres ingredients molt difícils de trobar: les llàgrimes d'un lleó, la llet d'una búfal salvatge i una serp mamba viva.

L'esquirol el va escoltar tranquil·la i va prometre que els portaria. Agraint al morabit el seu ajut, va marxar cap a la selva.

Aquell qui està segur de si mateix afronta en primer lloc les dificultats més greus, i precisament va ser això el que va fer l'esquirol, anant a buscar el lleó, el rei de la selva. Però... els lleons no plore!

-Majestat -li va dir al primer lleó que va trobar- sento molt haver de dir-li que la fi del món és imminent. Li ho dic pel seu bé: li queden ben poques hores de vida.

Aquestes paraules van impressionar vivament a la fera. Va començar a tremolar i a parlar sense sentit fins que uns llàgrimes ben gruixudes van arribar als seus ulls. L'esquirol es va acostar al lleó i li va dir ben educadament:

-Majestat, les llàgrimes dels éssers importants no poden caure en terra. Permeteu-me que les reculli.

Aleshores va anar a la recerca de la búfal. En va veure una que s'estava menjant les fulles d'un arbre i li digué:

-Ei! Si jo passo pel forat d'aquest arbre, series tu capaç de fer el mateix? Tens una panxa tan gran que no ho crec!

La búfal, un animal orgullós i ximple, es va sentir ofesa i per tal de mostrar la seva habilitat, va acceptar el repte.

-Passa tu primer- va dir a l'esquirol.

L'esquirol, agafant empenta, es llançà com una fletxa, però va esquivar l'arbre amb gran habilitat. La búfal, que con tots els búfals hi veia ben poc, no va comprendre l'engany. Arrossegant la seva gran panxa es va llançar cap a l'arbre amb les banyes endavant i... bum! Va xocar amb tanta violència contra l'arbre que les banyes se li van clavar al tronc, i no se'n podia deixar anar. L'esquirol li va lligar les potes de darrere i la poder munyir ràpidament.

Després se'n va anar a buscar la mamba, la serp més verinosa de la selva. Se li va acostar amb un desafiament, tal i com ho havia fet amb la búfal.

-Em jugo el que vulguis que mesures menys que aquest pal- li va dir.

La serp, ferida en el seu orgull, es va estirar al costat del pal.

-Per ser més exactes- va dir llavors l'esquirol -t'hauria de lligar al pal per poder veure si realment ets més llarga o no.

Quan va tenir la serp ben lligada, l'esquirol va saltar d'alegria.

-Ara, amiga meva ets meva i no et deixaré anar mai més.

L'esquirol va tornar amb gran alegria amb els seus trofeus a casa del morabit perquè li donés el desitjat talismà.

El morabit no es va sorprendre gens de veure-la, i la va rebre amb un somriure als llavis. Després d'escoltar el seu relat, li va dir:

-I ara què més vols? Aquest és el teu talismà: la intel·ligència que Déu t'ha donat. Usa-la bé! Si amb la teva habilitat has aconseguit les tres coses més difícils del món, no tindràs cap problema per resoldre qualsevol dificultat que trobis.

De la faula obtenim un ensenyament:

- Hem de saber utilitzar els propis dons sense esperar miracles. L'esforç personal és el que obté recompensa.
- Des de fora ningú vindrà per resoldre'ns els problemes. No ho faran ni els mateixos esperits.
- La vida és treball i res ve donat de franc.
- La "mida" de l'enemic no és la aparença física, sinó els valors morals, o la manca que en tingui d'ells. El lleó es deixa adular, la búfal és un animal cregut de sí mateix i ximple, la serp és orgullosa.
- L'esquirol no queda enrere, perquè és una bestiola que sap enredar a tothom.